

Konyhanyelv-e az orvosi nyelv?

Konyhanyelven beszél az, aki nem tanult meg tisztességesen egy idegen nyelvet, de – ha hibásan is – megérteti magát. Ebben az írásban másként használom ezt a kifejezést: olyan orvosi szavakat, kifejezéseket gyűjtöttem egybe, amelyek összefüggésben vannak a konyha tájékaival: étkezési kellékek, natúr vagy feldolgozott alapanyagok, elkészült termékek, ételek. E szavak, szóösszetételek többségét ma is használjuk, jóllehet forgalomban van latin vagy más idegennyelvű (általában angol) megfelelőjük. Vannak olyanok is, amik csak a régi orvosi nyelvben voltak divatosok, helyüket szerzői nevek, nemzetközi rövidítések, betűszavak vették át. Előfordulnak az összeállításban olyan szavak is, amelyek elsősorban a népnyelvben ismeretesek, de többségüket az orvosi nyelv is átvette, főleg a laikusokkal folytatott beszélgetésben.

Dr. Berta Gyula

Akácsméz illatú (émelyítően édeskés illatú) köpet: tüdőtályog, tüdőgangréna jele lehet.

Aszaltszilva has: ritka kongenitális betegség, hasizomhiány-szindróma. A hasizomzat hiánya miatt az újszülött hasbőre ráncos, az aszalt gyümölcshöz hasonló (prune belly vagy Eagle-Barrett szindrómának is hívják).

Áfonyás kiütés, amely a méhen belül rubeola-vírussal fertőzött újszülötteken jelenik meg. A kiütést ma már nem kapcsolják össze szorosan a születési rubeola-szindrómával, ami süketséggel, szem-anomáliákkal és újszülöttkori szívbetegséggel jár, a foltok neve mégis megmaradt.

Árpa (hordeolum, chalazion): a szemhéj mirigyének gyulladása bakteriális fertőzés következtében. **Jégárpa**: apró csomó a szemhéjon egy faggyúmirigy kivezető csövének elzáródása miatt. A gyulladás egyéb tünetei itt hiányoznak.

Birsalmasajt szívizom: az amiloidos szív metszlapját hívják így a patológusok.

Borsóka: bélféreg, az ember a borsókás hús fogyasztásával fertőződik vele (Trichinellosis). Nyers hús fogyasztása

után a paraziták, az emésztőnedvek hatására megnyíló tokjukból szabadá válnak, és a vékonybélben alakulnak kifejlett féreggá. A harántcsikolt izmokba és olykor más szervekbe (pl. a központi idegrendszerbe, szívbe) vándorolnak, és ott – esetenként súlyos – tüneteket okoznak.

Borsópüré-széklet van hastífusznál.

Borvörös: színmeghatározás bőrpír leírására.

Cukorbaj: a diabetes magyar megfelelője.

Cukormáz szerű lehet a savós hártályak szervült izzadmánya, általában a mozgásnak kitett helyeken, a viszcerális lemezekben (pl. a pleurán). **Cukormáz** szerűen bevontak lehetnek szervek is: pl. a máj (perihepatitis chronica hyalina), a lép (perisplenitis chronica hyalina), de az ováriumok is.

Csokoládé ciszta: a petefészkekben endometriosisos szigetektől kialakult, vért és szövettörmeléket tartalmazó, barnás bennékű ciszta.

Dinnyegyomor: a GAVE rövidítésű, ritka betegség (gastric antral vascular ectasia) tünete, amit a gyomor hátsó részében kitágult erek okoznak. A betegség emésztőszervi vérzéssel

és vashiányos vérszegénységgel jár. Angol neve is watermelon stomach.

Epres epehólyag (patológiai fogalom): koleszterin lerakódás az epehólyag falán, a lerakódások mintája az epehólyagot eperhez teszi hasonlónak.

Fehérje: eredetileg a tojás fehér felére vonatkozott, de „az aminosavak lineáris polimerjeiből felépülő szerves makromolekulák” gyűjtőneve lett a magyar kémiai és orvosi nyelvben.

Gríz (miliium): Kis, fehér faggyúképződmények a bőrben. Főleg a szemhéjakon, a hónaljban és a genitáliákon fordulnak elő. Ezen a téren némi fogalomzavar van, ami vándorhibaként polgárjogot nyert. A milium valójában a **kölest** jelenti, aminek latin neve *Paniculum miliaceum*, ahol a fajnévjelző arra utal, hogy nagyon apró magvai vannak: „ezermagvú”. Ezért kölesgümőkör a miliáris tbc (lásd később).

Gyökér: faggyúgyökér

Hús tapintatú az atelektáziás tüdő (patológiai fogalom).

Húsleves illatú az egészséges vizelet.

Ikra: lábikra a vádli, a láb feszítő izma (négyfejű izom).

Kacsa: ápolási eszköz

Kalács: térdkalács

Kanálfül megnevezést alkalmazzák elálló, nagy fülekre, de a megnyúlt, nyúlfülhöz hasonló fülkagylóra is.

Karfiolfül: leggyakrabban birkózók-nál, utcai (kocsmái) harcosoknál fordul elő ez a deformitás. A fülkagyló ismételt sérülése miatt alakul ki. Az ütések és csavarások hatására a fül porc részében a regeneratív gyógyító folyamat okozza. Nem visszafordítható, csak plasztikai sebész képes korrigálni a roncsolt porcot.

Káposztalé szagú köpet van rothadó tüdőfolyamatoknál (gangréna, nekrotizáló tumor, stb.).

Kávéalj szerű hányadék vérző gyomorfekélyre utal.

Kocsonyás lehet a jelzője székletnek, spermiumnak, vaginális folyásnak, kötőhártya váladéknak, orrváladéknak.

Kolbázmérgezés: botulizmus

Korpás például a fejbőr, amikor a felső rétegről leváló, összetapadt hámsejtek alkotta pikkelyek képződnek. **Korpádzó** hámlás egyéb testrészekben is előfordulhat. (A korpa a gabonafélék őrlésekor keletkező, pelyhes szerkezetű melléktermék.)

Kölesgümőkór a tuberkulózis egyik, akár az életet is veszélyeztető fajtája, amikor nagyszámú kórokozó szóródik a vérárammal. Az ilyen fertőzést miliáris tuberkulózisnak hívják a köles latin neve alapján, mivel kölesmag nagyságú apró csomók milliói keletkeznek. A köles latin neve *Paniculum miliaceum* (lásd előbb).

Lazac színig kellett titrálni a gyomorsav koncentráció meghatározásánál a reagenssel és fenolftaleinnel összehozott elegyet.

Lencse: Szemlencse. **Lencsének** hívják a kisméretű festékes anyajegyét is, mely halványbarna vagy barnásfekete színű, ép felszínű folt. Igen nagy számban szaporodhat el az évek során. A szeplőt is nevezik **lencsének**, ha nagyobb.

Lepény (placenta): **méhlepény**. **Vérlepény** a véralvadás befejeződése után képződő, sejtes elemeket tartalmazó állomány.

Lépesméz tüdő: tüdőfibrozisban a tüdő szerkezete átrendeződik (bronchopulmonalis dysplasia). A tüdő metszlapja (de a nagy felbontású CT képe is) lépesmézre hasonlít.

Libamáj elzsírosodás: a **zsírmáj** szinonimája (lásd később), diabeteses etiológia is lehet a háttérben.

Mag: körülírt, a környezettől jól vagy virtuálisan elkülöníthető anatómiai (patológiai) képlet.

Makk: a hímvesztő elülső, erekkel és idegekkel gazdagon behálózott érzékeny része, nevét a tölgy terméséről kapta. Korábban gabona hiányában vagy ínséges időkben a szegények **makkból** készített lisztből sütöttek kenyeret. (Manapság gasztronómiai élvezet céljára nem alkalmazzák.)

Májfoltok elsősorban a homlokon, az orcákon és a száj környékén megjelenő halványbarna, éles szélű, általában szimmetrikusan megjelenő pigmentált foltok.

Máj tapintatú: a tüdő májszerű állagúvá alakul, pl. a pneumonia egyik stádiumában. **Májasodás.**

Málnanyelv: a vörheny 3–6. napján mutatkozó elváltozás, a nyelv sötétvörös, háti felületén pedig megnagyobbodott papillák emelkednek ki. Találkozni lehet a málnanyelv meghatározással Kawasaki-szindrómában, illetve újabban a nyelvre lokalizálódó allergiás tünetként is.

Málnaszelé köpet: rózsaszín köpet, tüdőtumor jeleként tartják számon.

Málnaszelé szerű széklet invaginációra utal kisgyermeknél a bélfal nekrozisa miatt, de van forrás, ami szerint amöbiázisban is ilyen széklet van. **Málnaszelé** lép: hematológiai betegségeknel, hypersplenia esetén, a megnagyobbodott lépben fokozott vérszettárolás következik be. A lép színe és állománya is megváltozik.

Mandula (tonsilla): ismert garatképlet. Nagyságát normális esetben **szilvamagnyi** jelzővel jellemzik.

Mandulamag (amygdala): körülírható agyi terület (**mag**), szerepet játszik (többek között) más emberek érzelmeinek, különösen mások félelmének felismerésében.

Nagyságot jelölő szavak: **babnyi, főtt babnyi, borsónyi, fürjtojásnyi, kismamányi, kölesnyi, lencsényi, mákszemnyi, mogyorónyi, szilvamagnyi, tojásnyi, galambtojásnyi, zölddiónyi.**

Narancsbőr (cellulit): a kötőszöveten áttüremkedő zsír. Apró gödröcskéket eredményez a test különböző pontjaiban. Kozmetikai jelentőségén túl rontja a vér- és nyirokkeringést. Fázisait szintén zöldséggel-gyümölcszel jellemzik: **szőlő, paradicsom, avokádó, brokkoli** fázisú narancsbőr. Cellulitisként is említik, de ez a kifejezés inkább a laza kötőszövet fájdalmas gyulladását takarja.

Oliva (olajbogyó): orvosi eszközök legömbölyített vége (pl. fonendo-szkóp fülbe dugható vége, stb.).

Perec: **Vállperec** (cingulum humeri), a felső végtagnak az a része, amelynél fogva a szabad végtag a törzshöz van fűzve. A kulcscsont és a lapocka alkotja. („Vágd le fejét nyakkal, szárnyát és combjait; úgy jó sarkantyúja elől, és a két **vállperec** oldalt; (...)” – Arany János: CAPUT, ALAS, PEDES...)

Portói pecsét (naevus flammeus), azaz tűzfolt: viszonylag gyakori anyajegy, amelyet bőrfelszín közeli megvastagodott erek okoznak. Nevét a **portói borról** kapta. Ártalmatlan, de komoly érzelmi teher lehet.

Ribizlis köpet: véres, sejtörmelékes köpet, Klebsiella fertőzés idézi elő.

Sajtos góccok tbc-ben. **Sajtos** tüdőgyulladás (pneumonia caseosa) tbc-s kórforma.

Savó: eredetileg a tej alvadásánál, aludtej, túró és/vagy sajt készítésekor képződő folyadék. **Vérsavó:** az alvadásgátló nélkül nyert vérben (na-

tív vér) képződő vérelepény kiperéseli magából a **vérsavót** (vérszérum). Beszélünk még az orvosi nyelvben **savós** váladékról, **savós** hátrýákról.

Szágólép: Amiloidosan elfajult lép, melynek metszlapján az elfajult tüszők **szágódara** szemcsékhez hasonlóan domborodnak ki. Az Ázsiában és Afrikában honos szágópálmák törzsének keményítőben gazdag bélszövetéből készülő anyag a szágóliszt, amiből apró szemcséket formálnak, ez a **szágódara**.

Sör színű a vizelet elzáródásos sárgaságnál.

Sonka lép az amyloidos lép.

Szalonnabőrszerű elváltozás a szaruhártyán. A halál gyanújelei közé tartozik, Sommer-Larcher féle foltnak is hívják. A szaruhártya beszáródása okozza.

Szerecsendió máj (hepar moschatum adiposum): pangás miatt a májlebebnék széle nem kap elég vért, elzsírosodik, halványsárgás lesz, és szerecsendióhoz hasonló rajzolatot ad.

Szilvalé-köpet a tüdőödéma tünete.

Tál: ágytál, ápolási eszköz.

Tejfog: a szájüregben először megjelenő ideiglenes fogak, amiket később a maradandó fogak váltanak fel.

Tejszerű a nyiroktól zavaros (chylosus) testfolyadék: ascites, mellkas-punktátum.

Tejeskávé (café au lait) foltok: világosbarna anyajegyek, önmagukban

ártalmatlanok, mégis komoly betegségekre figyelmeztethetnek: sclerosis tuberosa, Wiskott-Aldrich és Hunter-szindróma. Hatnál több 15 mm-nél nagyobb folt segíthet a neurofibromatózis, egy ritka genetikai rendellenesség diagnosztizálásában.

Tenger gyümölcsei: csiga, kagyló, polip, rák az orvosi nyelvben közismertek, gyakran használatosak (pl. belső fül – csiga – cochlea, fülkagyló, orrpolip) nem szorulnak bővebb magyarázatra.

Tészta tapintatú az ödémás tüdő a patológiában.

Tojásbéj meszesedés: a nyirokcsomók **tojásbéj**-meszesedése radiológiai jel, amikor a nyirokcsomóban vékony mészréteg rakódik le. Ritka megnyilvánulási formája a Boeck szarkoidózisnak, de a szilikózis elkülönítő diagnosztikájában is leírják.

Tojásfehérje állagú vaginális váladékról beszélnek a nőgyógyászok.

Túrós csapadék keletkezik a reagens hozzáadásakor a fehérjevizelés kimutatása közben.

Vajaskenyeres szívburokgyulladás (pericarditis fibrinosa), amit vírus, baktérium fertőzés vagy szívinfarktus vált ki. A kialakult fehérjeszálak miatt a vajas felével földre esett vajaskenyérré hasonlít.

Velő, csontvelő: A **csontvelő** fő feladata a véresejtek termelése. A méhen kívüli élet során a vörös **csontvelő**

nagy része fokozatosan sárga **csontvelővé** alakul át, mely főként zsírszövetből áll, s melyben már nem történik vértképződés. Konyhatechnikai felhasználásakor szinte kizárólag a szarvasmarha hosszú csöves csontjában levő **csontvelő** jön szóba. Ínyenc falatnak számít, fogyasztása szinte szertartás. „Hozhatom a velős koncot nagyságos uram?” – kérdi Vendelin, a pincér, mire Szindbád hosszú előadást tart neki a velőscsont fogyasztásának szabályairól (Krúdy Gyula: Szindbád). **Agyvelő:** A konyhatechnikában elsősorban ez a „velő” szinonimája. A szakácskönyvekben is a velő címszó alatt az állatok agyvelőjének különböző elkészítési módját sorolják fel. **Velő** állomány van a vesében és a mellékvesében a kérgi állomány mellett.

Villás: erek, hörgők elágazódása.

Zselés (gelatinózus) fülváladék. De a benignus cystosus mesothelioma bennéke is **zselés**.

Zsír: fülzsír

Zsírmáj: angol betűszót használva ezt a formát NASH-nek (nonalcoholic steatohepatitis), vagyis nem alkoholos **zsíros** májgyulladásnak nevezük. Cirrhosishoz vezet.

Zsírszéklet: giardiasisban és coeliakiában is említik. ■

Felhívás

A szerző örömmel fogadja, ha az olvasók kiegészítik a fenti gyűjteményt. A kiegészítéseket kérjük a **gyula.drberta@gmail.com** levélcímre elküldeni.

Ezeket a lap következő számában ismertetjük.

Ha valaki névtelenséget kér, azt tiszteletben tartjuk, egyébként feltüntetjük a beküldő nevét.

Köszönetnyilvánítás

A szerző köszönetet mond orvos családtagjainak az értékes ötleteikért és dr. Juhász Miklós címzetes egyetemi tanárnak botanikai tanácsaiért.

dr. Berta Gyula

Apponyi Magánklinika, Kaposvár, www.apponyi.eu